ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXVI
Књига 64

Нови Сад, септембар 2004
Број 9

РАСПРАВЕ

UDC 340.63

Dr Branislav Đurđev

mr sci. med. forenzičke psihijatrije,
spec. neuropsihijatrije, subspec. sudske psihijatrije
Neuropsihijatrijska bolnica Vršac

Dr Borislav Kapamadžija

profesor medicinskog fakulteta u penziji
dr sci. med. sudske psihijatrije
spec. neuropsihijatrije, subspec. sudske psihijatrije

Biljana Ostojić

sudija Opštinskog suda Pančevo

Julijana Zlatanov-Bogunović

sudija Opštinskog suda u Vršcu

SARADNJA VEŠTAKA FORENZIČKE PSIHIJATRIJE I SUDA*

SAŽETAK: U svom svakodnevnom radu sudija je sve više pri-
nuden da se često oslanja na pomoć veštaka iz sudske psihijatrije.
Postojeći zakonski propisi sadrže nedostatak procesnopravnih rešenja
na tom polju. Odnos između sudije i sudske psihijatrije nije u celosti
definisan zbog različito koncipiranih naučnih pristupa i terminologije
prava i psihijatrije pa se ukazuje na potrebu dodatne edukacije radi
lakšeg sporazumevanja. Raspravljajući brojna pitanja i dileme prois-
tekla iz međusobne saradnje autori se zalažu za snažnije afirmisanje
subspospecijaliste sudske (forenzičke) psihijatrije u odnosu na neuropsi-
hijatra (psihijatra) u sudnici i za uvođenje privatnih veštačenja koja
bi se radila na zahtev stranaka i korektivnom ulogom poboljšavala
kvalitet veštačenja i suđenja uopšte.

* Rad primljen: 07. VI 2004. godine.

Autori raspravljaju i opasnost ekspertizacije suđenja, pitanja svesnog i nesvesnog manipulisanja te dinamiku interakcije sudionika u sudskom postupku, kao i nelogičnost između premisa potrebnih za izricanje mere bezbednosti po čl. 63. i 64. OKZ SRJ. Preferiraju poveravanje veštačenja pojedincu kao moralno i krivično odgovornom za rad sem u posebno komplikovanim slučajevima ili kod imperativa primene složenih dijagnostičkih metoda gde se traži i učešće drugih eksperata sa komisijskom i institucionalnom obradom.

Ključne reči: Sudski psihijatar, sudija, saradnja, dileme, privatna veštačenja

UVOD

Savremeno društvo postavlja imperativ dubljeg specijalističkog poznavanja određenih struka i nauka poznatih samo uskom krugu eksperata iz tih oblasti. Sudija je sve manje sposoban da sam, oslanjajući se samo na svoje znanje i iskustvo, pa ma koliko sveobuhvatno ono bilo, utvrđuje relevantne činjenice u sudskom postupku. Kao jedini mogući izlaz iz toga nameće se obraćanje veštacima raznih struka, ekspertima iz raznih oblasti (Triva, 1976). U nemalom broju među njima se nalaze veštaci iz oblasti sudske psihijatrije. O značaju veštačenja uopšte govori Mišić koji po svom istraživanju zaključuje da je u 87 od 100 meritorno rešenih sudskih predmeta bilo najmanje jedno veštačenje (Mišić, 1992). Raspravljanje o urađenom veštačenju zagarantovano je po Zakonu o krivičnom postupku (ZKP) i Zakonu o paničnom postupku (ZPP), međutim kako ni sudija ni stranke nemaju potrebnog stručnog znanja za tu raspravu oni nisu u stanju da to validno čine i u tome se nalazi suštinski nedostatak procesno pravnih rešenja o veštačenju (Mišić, 1992).

Nesporno da razmišljanja o međusobnim odnosima sudije i psihijatra-veštaka datiraju od samog početka njihove saradnje. Procenjujući položaj veštaka sudskog psihijatra u odnosu na sud obično se barata sa dva termina: veštak je pomoćnik suda, i u novije vreme veštak je saradnik suda (Turčin, 1976). Ovaj do danas u celosti nedefinisani odnos nosi u sebi niz pitanja i sa znatno je bolje razjašnjenom i udomaćenom ulogom psihijatra veštaka u krivičnom pravu no u građanskom i porodičnom pravu.

Snažan razvoj psihijatrijske nauke pridoneo je jačem autoritetu psihijatrijskog veštaka u sudskoj dvorani i njegovim postavljanjem u „centar prava” na taj način „nauka personalizovana stručnjacima-veštacima na polju utvrđivanja činjenica postaje sve više sudija a sudija samo presuđivač” (Turčin, 1967). Prema Trivi pak odnos saradnje sudije i psihijatra veštaka odvija se na nivou ravnopravne komplementarne saradnje dva raznorodna stručnjaka koji ostvaruju zajednički složen zadatak, naravno svaki u okviru jasno omeđenih granica (Triva, 1976).

CILJ RADA

Cilj rada je ukazivanje na dileme i probleme koji nastaju u saradnji veštaka sudskog psihijatra i sudije proizašle iz problema različitih pristupa prava i psihijatrije, te nedovoljne interdisciplinarne edukacije.

DISKUSIJA

U svojoj diskusiji pokušaćemo da ukažemo na neka aktuelna statusna pitanja, probleme i dileme koji proističu iz međusobne dinamike odnosa sudije i sudskog psihijatra.

Prvo među pitanjima je kome poveriti ulogu veštaka? Da li poveravanje lekaru terapeutu ima svojih prednosti u odnosu na onog koji nije lečio ispitanika? U prilog medicinskog obrazloženja najboljeg poznavanja ispitanika ide poveravanje veštačenja terapeutu, protiv tog stanovišta su pravne norme koje garantuju čuvanje profesionalne tajne sem pod određenim zakonskim uslovima te mišljenje da je time na samom startu izbijena veća objektivnost zbog specifične interakcije koja se gradi između pacijenta i psihijatra tokom lečenja i koja može uključiti nesvesnu subjektivnost kod veštaka u skladu sa pozitivno ili negativno emotivno obojenim prethodnim odnosima. Iz ovog ugla nespornu prednost ima poveravanje „medicinski neutralnom” veštaku, a takođe i stoga što ispitanik veštaka doživljava ne kao lekara, već prevashodno kao deo sudskog aparata, dok je on za sud i dalje lekar i nema puno poverenje suda. Vasiljević i Grubač kažu da sudija intimno nema visoko mišljenje o vrednostima psihijatrijskog veštačenja. Sama psihijatrijska nauka je tome dosta doprinela. Tome je doprinela i činjenica da je u davanju mišljenja po istoj stvari između veštaka dolazilo do velikih, nekad i dijametralnih razlika. Sve to ne može da jača poverenje sudije u vrednost takvih veštačenja i sud ih po nuždi prihvata bez mnogo ubeđenja u njihovu vrednost (Vasiljević, Grubač, 1987).

U sklopu ove dileme javlja se kao besmisleno pitanje i da li veštačenje poveriti specijalisti neuropsihijatrije (psihijatrije) ili posebno edukovanom subspecijalisti sudske (forenzičke psihijatrije). Iako svakom laiku ova dilema izgleda apsurdna jer na primer, ukoliko ima problema sa srcem, pacijent traži pomoć kardiologa, uvek kada je to moguće, a ne opšte edukovanog specijaliste interniste, zakonodavac još ne pravi razlike u pravu da budu pozvani u svojstvu veštaka na sudu između lekara specijaliste neuropsihijatrije (psihijatrije) i posebno dodatno edukovanog stručnjaka nakon položene specijalizacije neuropsihijatrije (psihijatrije), subspecijaliste iz sudske, odnosno forenzičke psihijatrije. Čl. 130. Zakona o krivičnom postupku samo pominje veštačenje „psihijatrijskim pregledom”, a bez preciziranja ko treba da ga izvrši (Zakon o krivičnom postupku SRJ 2001). Uzaludni su apeli stručnjaka koji ukazuju na nedovoljno obrazovanje na planu sudske psihijatrije kroz redovne studije medicine, specijalizaciju neuropsihijatrije (psihijatrije) i argumentovanje da se na tom polju

samo sa posebno educiranim stručnjacima, užim specijalistima, sudskim i forenzičkim psihijatrima može izbeći mnogo toga manjkavog i štetnog u sudskom saobraćaju. Ovde je neophodno imati u vidu da eventualne pogreške na sudu po pravilu donose mnogo teže posledice nego što se to događa kod isto tako nepoželjnih pogrešaka u svakodnevnom kliničkom radu (Turčin, Kapamadžija, Krstić, 1989). Sa svoje strane pak neuropsihijatri (psihijatri) bi takođe morali da shvate da je sudska (forenzička) psihijatrija posebna struka koja se mora izučavati i praktično uvežbavati i da se shodno tome ne upuštaju u veštačenja za koja nemaju ni teorijskog znanja ni praktičnog iskustva (Kapamadžija, 2001).

Dilema kome poveriti veštačenje, pojedincu ili komisiji, ustanovi ili privatnom licu, takođe je prisutna u svakodnevnom radu sudija. Po članu 252. *Zakona* o parničnom postupku (ZPP) veštačenje po pravilu vrši jedan veštak sem u slučaju složenosti kada ga rade dva ili tri i to iz redova stalnih sudskih veštaka, a može se poveriti i stručnoj ustanovi (*Zakon* o parničnom postupku SRJ 1992). Po članu 114. *Zakona* o krivičnom postupku (ZKP) ako državni organ može obaviti veštačenje ili za tako što postoji stručna ustanova oni imaju prednost, posebno, u slučaju složenijih veštačenja (*Zakon* o krivičnom postupku SRJ 2001). No i ZKP i ZPP potenciraju angažovanje stalno određenih veštaka (sa liste suda) a drugi se mogu angažovati tek u slučaju opasnosti odlaganja ili sprečenosti, ili ako to zahtevaju druge okolnosti. Po Turčinu pravnici stoje na stanovištu da je veštačenje uverljivije ukoliko je komisijsko. Isti autor ističe da se u praksi pokazalo da su najkvalitetnija veštačenja uradili pojedinci (Turčin, 1967). Komisijsko veštačenje nesporno ima svoje mesto kod obrada komplikovanih slučajeva gde se zahteva učešće više raznorodnih užih specijalnosti (npr. u slučaju teških seksualnih delikata gde se zahteva učešće seksologa, psihoanalitičara uz psihologa i sudskog psihijatra), no i kod ovakvih komisijskih veštačenja uvek jedan veštak ima dominantnu ulogu (Turčin, 1989). U praksi uglavnom komisija raspravlja i zaključuje na osnovu referisanja jednog stručnjaka koji i ne mora biti član komisije, ređe svaki od članova samostalnim radom na predmetu oformi svoj nalaz i mišljenje pa se potom to usaglašava na zajedničkom sastanku (Vesel, 1980). Iz ovoga sledi manje ili više statiranje pojedinih članova komisije u radu što nesporno slabi i njihovo osećanje odgovornosti i stoga je jasno zašto su sudski psihijatriji protiv komisijskog veštačenja gde god je to moguće, a u korist veštačenja pojedinca sudskog (forenzičkog) psihijatra posebno osposobljenog edukacijom i praktičnim iskustvom za tu specifičnu visoko odgovornu delatnost.

Situaciju komisijskog veštačenja dodatno usložnjava i prisustvo psihologa. Neretko, njegovo učešće je nepotrebno, predimenzionirano, ponekad direktno naloženo Naredbom, ili Rešenjem suda. Nesporno je da psiholog ima svoje mesto u timu (ukoliko se uopšte ukaže potreba da se radi komisijski) i to pre svega u radu sa maloletnim licima, neurozama, poremećajima ličnosti, graničnim stanjima, prilikom potrebe bližeg odslikavanja ličnosti ispitanika ili kod utvrđivanja stepena organskog oštećenja i dr.

Da li veštačenje povereno ustanovama ima prednost u odnosu na ono povereno pojedincu? Sudovi imaju više poverenja u institucije misleći da time dobijaju kvalitetnije veštačenje. Institucija se pojavljuje kao garant veštačenja i nekritično joj se veruje više nego pojedincu! Skloni smo da podržimo mišljenje prof. Turčina koji kaže da iza svake ekspertize mora stajati veštak pojedinac koji mora moralno i krivično odgovarati za svoj rad. I kada se veštačenje poverava ustanovama to opet radi, ili rade pojedinci koji lično stoje iza ekspertize, tumače je i brane stavove iznete u njoj (Turčin, 1967). Odgovornost za netačnu, lažnu ekspertizu, zavisi isključivo od moralnih i stručnih kvaliteta pojedinaca koji rade ekspertizu pa radili oni kao privatna lica ili unutar ustanova. Poveravanje ustanovama ima svoje mesto samo u slučajevima veoma komplikovanih slučajeva gde se traži učešće visoko specijalizovanih lica raznih oblasti i gde je potrebno izvršiti složene i skupe metode ispitivanja koje su nedostupne pojedincu (Zikov, Đurđev, 1989). Iz prakse sudova je poznato koliko su takva veštačenja manje ekonomična i vremenski prolongirana!

Posebno se stvari dodatno usložnjavaju po Turčinu, Kapamadžiji i Krstiću kada se veštačenja povere vrhunskom stručnom telu Sudsko-medicinskom odboru. Ne ulazeći detaljnije u način njihovog formiranja ad hoc ili kao stalno telo pri univerzitetu oni ukazuju na njihovu anahronost. Isti autori ukazuju na nedopustivost da prilikom rada takvih odbora jedan neuropsihijatar obradi predmet a ispod ekspertize se „ispotpisuje čitava serija profesora, recimo, hirurgije, interne medicine i da ne kažemo u ironiji možda i parazitologije”. Ovi autori se zalažu da u radu tih odbora učestvuju bar dva eksperta iz sudske psihijatrije (Turčin, Kapamadžija, Krstić, 1989:9).

Stavovi Kapamadžije i Đurđeva idu u prilog takozvanim „privatnim veštačenjima”. Pod ovim terminom se podrazumevaju ona veštačenja gde ekspertizu nije tražio, naredio sud, već se ona radi na zahtev jedne od stranaka. Ova praksa da stranka mimo naredbe ili rešenja suda angažuje svog veštaka sudskog psihijatra bilo u građanskim bilo krivičnim predmetima nije kod nas uhvatila dublje korene mada nije ničim i nigde zabranjena. Argumenata za nju ima i pro i kontra. Pravnici ukazuju na mogućnost i verovatnoću zloupotreba, kao i mogućnost da se veštaku ne dostavi celokupan materijal na obradu već samo selekcionisan shodno postizanju željenog zaključka ekspertize. Oba ova argumenta daju se osporiti konstatacijom da se pitanje moralne i krivične odgovornosti ograničava samo ličnim odnosom veštaka i da tu nikakva naredba ili rešenje suda, a ni komisija ili „krov institucije” ne mogu biti garant. Argument za privatna veštačenja leži u njihovoj korektivnoj ulozi i poboljšanju opšteg kvaliteta i nivoa sudsko-psihijatrijskog i uopšte sudskog rada. Brojni psihijatri se isuviše sigurno i smanjeno kritično osećaju pred sudom što dovodi do devalviranja kvaliteta njihovog rada, situacija bi bila sasvim drugačija kada bi oni bili upoznati sa podatkom da će njihova „ekspertiza” biti izložena kritici iskusnog i za to posebno obučenog kolege! Privatni angažman sudskog (forenzičkog) psihijatra bi se mogao obaviti na sledeći način, ili iz-

radom analize predmeta sa sudsko-psihijatrijskog gledišta u smislu davanja stručnih saveta, sugestija (slično „stručnom pomagaču stranke” koji već postoji u čl. 63. Zakona o opštem upravnom postupku) ili pisanjem kompletne ekspertize upućene stranci. Nesporno je da se ovi pristupi mogu i kombinovati. U prilog ovim stavovima ide i ignorantski odnos pravosuđa prema naporima medicine da stvori posebno edukovan sudsko-psihijatrijski kadar i zadržavanje zakonske forme da je za veštačenje na ovom polju dovoljna samo diploma o položenom specijalističkom ispitu iz neuropsihijatrije pa da neko bude promovisan za sudskog veštaka. Rezultat toga je dobijanje serija sudsko-psihijatrijskih mišljenja od kojih bi se mogao sastaviti sasvim zabavan stupidarijum! (Kapamadžija, Đurdev, 1993).

I pravni i medicinski stavovi idu u korist vaninstitucionalnog sudsko-psihijatrijskog ispitivanja (veštačenja) u odnosu na ono koje se vrši u specijalizovanim psihijatrijskim ustanovama kad god je to moguće. Vaninstitucionalna veštačenja izbegavaju grubu, neprijatnu i po duševno zdravlje štetnu meru upućivanja u zdravstvenu ustanovu naročito specijalizovanu za duševno obolela lica (Vasiljević, Grubač, 1987).

Jedno od polja na kojem dolazi do mogućih problema u međusobnoj saradnji je pitanje terminologije. Pravo operiše jasno određenim kategorijama i definicijama koje su konvencionalno definisane. Na tom polju postoji (ili bi trebalo da postoji) jasno određen red i preciznost u tumačenju. U svakom slučaju ona je veća no što je to u psihijatriji. Zakonodavac je za svoje potrebe stvorio svoje vlastite termine za duševne abnormalnosti koji su široko postavljeni. Na ovaj način on je izbegao potrebu za prilagođavanjem medicinskim pojmovima koji su inače često podložni promenama usled razvoja i napretka psihijatrijske nauke. Sopstveni problem psihijatrije sastoji se u višedecenijskim naporima da se stvori jedinstvena dijagnostička nomenklatura i klasifikacija. Na tom planu vodeće mestu zauzima klasifikacija Svetske zdravstvene organizacije ICD 10 (Klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja — klinički opisi i dijagnostička uputstva, World Human Organisation, Geneva, 1992) i klasifikacija i nomenklatura Američkog udruženja psihijatara DSM-IV (Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders ed IV, American Psychiatric Association Washington DC., 1994). Pravnicima nije poznato da u psihijatriji kao dodatna komplikacija postoji i to što se u praksi koriste dva pristupa dijagnozama, sindromološke i etiološke dijagnoze, i stoga nije isključeno da se za jedan isti psihijatrijski slučaj pregledan od strane pet psihijatara dobije pet različitih dijagnoza! Da li su one samo forma i drugačija stilizacija to pravnik ne može da reši, a svakako to ne uspeva ponekad ni sudskom psihijatru (Kapamadžija, 2001). Razlog za to isti autor nalazi u tome što su pravo stvarali ljudi, stručnjaci, dok su duševne bolesti produkt prirode, odakle je put do dokučenja suštine i stvaranja klasifikacije i nomenklature teži. Iz ovoga je sasvim jasna i životno opravdana konzervativnost pravnih propisa koji ne prate dinamiku „ponekad pomodnog” menjanja psihijatrijskih zbivanja. U svakom slučaju terminologijama se

sadržaj ne može izmeniti pa ako želimo da sudu olakšamo postupanje moramo težište baciti na sadržaj a ne terminologiju koja je stvar konvencije.

Iz navedenog jasno poizilazi i jedan od osnovnih praktičnih problema na relaciji sudski psihijatar—sudija. Očekivanja pravnika za jasnim određenjima veštaka zbog prirode stvari ne mogu se uvek ispuniti zbog za sada nedovoljno objašnjenih psihičkih zbivanja (na primer, koliko može trajati jak afekt). U takvim slučajevima Kurt Šnajder (Kurt Schneider) preporučuje: „Ako nešto ne znamo, ostaćemo čuteći” (citirano po Kapama-džiji, 2001). Sasvim je jasno da ovakav odgovor kod sudije izaziva revolt prema veštaku i prema psihijatriji uopšte.

Poseban problem predstavlja suočavanje sudskog psihijatra u sudnici i sa potrebom inkorporiranja svoje nozologije u pravne entitete trajne ili privremene duševne bolesti, poremećenosti, uračunljivosti, jake razdraženosti, prepasti, opasnosti po okolinu, poslovne sposobnosti, itd. imajući u vidu nepostojanje takvih termina u psihijatriji, te da su neki i direktno suprotni savremenim stavovima psihijatrije u pogledu duševnih bolesti. Upravo posebna edukacija sudskog psihijatra olakšava mu razumevanje „pravnog” jezika i zahteva suda i omogućava mu da u okviru svojih kompetencija da odgovore. Stoga nije slučajno što se ponavlja floskula koja ukazuje na potrebu dodatne edukacije, kako pravnika tako i psihijatara, da svaki pravnik treba da bude pomalo psihijatar, a svaki psihijatar pomalo pravnik. Sudska psihijatrija je nesporno adekvatan potez učinjen od strane medicine ka pravu.

Iako sama psihijatrija, kako smo videli, pati od manjka jedinstvene definisanosti bolesnih stanja, a što daje veštacima prostor za manipulaciju, bez obzira da li poseduju veliko ili malo znanje i pojedine pravne norme pokazuju zapanjujuću nelogičnost iz ugla sudskog psihijatra. Ovde će se navesti samo jedna od njih, istina vrlo bitna i često prisutna u zajedničkom radu. Institut uračunljivosti obrađen je u članu 12. Osnovnog krivičnog zakona SRJ (OKZ SRJ) (Osnovni krivični zakon SRJ 2003). Tu je zakonodavac predvideo tri mogućnosti: uračunljivost, bitno smanjenu uračunljivost i neuračunljivost. Ovde se neće dalje ulaziti u pravno prihvaćen forenzičko-psihijatrijski „izum” smanjene ali „ne u bitnoj meri”, „ne do bitnoga” ili već slično u tom smislu, zavisno od autora do autora, a što dopunjava i širi suptilnost procenjivanja sposobnosti shvatanja značaja dela i mogućnosti upravljanja svojim postupcima kod ispitanika, ali i to samo do izvesne mere. U praksi nakon što je veštak procenio da se na primer radi o ispitaniku koji boluje od nekog psihijatrijskog nozološkog entiteta koji bi se mogao uklopiti u pravni okvir trajne ili privremene duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti ili zaostalog duševnog razvoja i kod koga je uračunljivost tempore criminis bila ukinuta ili bitno smanjena (izjasnivši se svojom terminologijom u tom smislu) za preporuku sudu u smislu izricanja mere bezbednosti po čl. 63. OKZ SRJ potrebno je da postoji i procena opasnosti po okolinu a za čije otklanjanje je potrebno njegovo lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi. Sudu se mo-

že preporučiti i mera bezbednosti po čl. 64. OKZ SRJ, obaveznog psihijatrijskog lečenja sa slobode, a kao preduslov za to je takođe izcitirana biološka osnova duševnog stanja, kao i opasnost za okolinu, ali manjeg stepena, tako da je za otklanjanje te opasnosti dovoljno lečenje sa slobode. Iz forenzički-psihijatrijskog ugla nelogično i nepojmljivo je da je ovde kao preduslov predviđeno isključivo da je učinilac krivičnog dela — ispitanik bio prethodno neuračunljiv, dok se za rigorozniju meru bezbednosti obuhvaćenu čl. 63. predviđaju dve mogućnosti psihološkog uticaja na ponašanje i postupke i to neuračunljivost i bitno smanjena uračunljivost.

Ponekad, istina retko, nesporazum između sudskog psihijatra i sudije može proisteci iz direktno kontradiktornih stavova u odnosu na provođenje same tehnike veštačenja i zakonskih propisa. Sudsko-psihijatrijski pregled kao isključivo medicinska radnja podrazumeva određen pristup koji isključuje prisutnost drugih nestručnih lica, a po čl. 38. ZPP zahteva se prisutnost sudije, sem u određenim slučajevima prilikom veštačenja u stacionarnoj zdravstvenoj organizaciji. Nejasni su argumenti kojima zakonodavac procenjuje stepen poverenja razdvajajući veštaka na one koji rade veštačenje u državnoj instituciji ili van nje, posebno gledano iz ugla da se u većini sučajeva radi o istim licima obzirom na malu razvijenost privatne psihijatrijske prakse kod nas.

Generalno se ovo može delom pojasniti činjenicom da je sudsko-psihijatrijska ekspertiza po svojoj prirodi vezana manjim delom za naučni automatizam no što je to slučaj kod drugih nauka i da stoga nosi veliki deo subjektivnog voluntarizma. Ozbiljne, komplikovane ekspertize odraz su značajnog ličnog kreativizma i umešnosti forenzičkog psihijatra, kako prilikom rada na njima, tako i prilikom njihove odbrane. Ponekad zavisi i od literarnih i retoričkih sposobnosti u smislu argumentacije njihovog autora hoće li neka ekspertiza biti prihvaćena u odnosu na drugu. Stoga se ovde i otvara jedna nova mogućnost koja se sastoji u svesnom ili nesvesnom manipulisanju od strane veštaka.

Kako su motivi i posledice svesnog manipulisanja sasvim jasno određeni i vezani za moralni integritet veštaka zadržaćemo se na udelu nesvesnog kod veštaka i sudija. Postizanje što većeg stepena objektivnosti predstavlja jedan od osnovnih ciljeva kod izrade forenzičko-psihijatrijske ekspertize i suđenja. Osnovni faktor koji ovo ograničava je sam istraživač, odnosno smetnje u komunikaciji između njega i ispitanika. Ove smetnje nastaju usled složenih, jedinstvenih i eksperimentalno praktično neponovljivih procesa. U međuljudskoj komunikaciji ispitanika s forenzičkim psihijatrom ali i između svih sudionika suđenja dešavaju se psihološke interakcije koje stalno predstavljaju potencijalni izvor deformacija u percepciji i zaključivanju. Ova „iskrivljenja” se obično dešavaju na nesvesnom nivou i određena su celokupnom strukturom i dinamikama ličnosti sudionika u sudskom procesu. Ona odražavaju lični narcizam, strahove, specifičnu osetljivost na pojedine vrste delikata, želje, aspiracije, rivalitetnu problematiku, mehanizme odbrana itd... Grupna dinamika u sudu zbog svega ovoga neretko je i opterećena snažnijim emocionalnim naboji-

ma. Što se bolje prihvati realnost iznetih ograničenja moći će se bolje sagledavati domet mogućih objektivnih spoznaja (Goretta, 1990).

I Šovljanski govori o opasnosti ekspertizacije postupka te opasnosti da presudu donose veštaci a ne sudije u slučaju precizno neodmerene pozicije veštaka u sudu.

Njegova razmatranja se odnose i na relacije između veštaka neuropsihijatrijske struke, sudskog psihijatra i sudije. Znanje veštaka je stručno znanje, upravo ono kojim sud ne raspolaže, a potrebno mu je za suđenje, stoga postoji dilema kako je sud u stanju da vrednuje nalaz i mišljenje veštaka ukoliko je već unapred utvrđeno da on za to „ne raspolaže stručnim znanjem”. Sud ima pravo da u određenim slučajevima traži ponovno veštačenje sa istim veštakom (dopunsko) ili novo sa drugim veštakom (nadveštačenje), pa i treće „super veštačenje” i sve to naizgled može ići u nedogled utičući na ekonomičnost u vremenskom i materijalnom smislu ukoliko usaglašavanja veštaka ne uspeju. Nije teško razumeti stepen dileme i težinu situacije u kojoj se nađe sudija u situaciji kada procenjuje sva neusaglašena veštačenja a mora da se izjasni o odlučnim činjenicama. Kao rešenje Šovljanski predlaže da troškovi proistekli iz svih daljih veštačenja „padaju na teret veštaka za koga se utvrdilo da je veštačio nepotpuno, netačno, pogrešno ili nedovoljno stručno”. Po današnjem stanju stvari veštak nema materijalnu odgovornost prema sudu. Na ovaj način po njemu bi se napravila i „selekcija” veštaka u pozitivnom smislu (Šovljanski, 1994).

I kako to uvek na kraju biva postavlja se i pitanje nagrade veštaku za njegov rad. Ona mu je zakonski zagarantovana Zakonom o parničnom postupku (čl. 256, 249) i Uredbom o naknadi i troškovima u sudskim postupcima (čl. 18. Sl. gl. RS br. 53/97). Tu je jasno određen način na koji se vrši određivanje nagrade i naknade troškova veštaku. Pojedina udruženja veštaka, na primer Udruženje sudskih veštaka „Vojvodina” iz Novog Sada ili Udruženje sudskih vještaka Crne Gore „Podgorica” iz Podgorice, imaju i svoje cenovnike za nagradu i naknadu troškova prilikom veštačenja. Dešava se da i nagrada bude predmet neslaganja u sudnici. Zapažena je izvesna sklonost sudija da procenu nagrade čine na dvojak način ili je ona uniformno naznačena prema praksi koja vlada u tom sudu ili se ona određuje proporcionalno prema težini krivičnog dela. U svakom slučaju oba ova načina ne određuju adekvatno nagradu shodno uloženom trudu veštaka (Zikov, Đurđev, 1983). Dešava se na primer da rad na teškom krivičnom delu, na primer ubistva, koje je počinio dijagnostifikovan od ranije duševni bolesnik uzme manje vremena od rada na nekom lakšem krivičnom delu ili se jednako materijalno vrednuje veštačenje pojedinih medicinskih struka istog ranga, na primer hirurga, koji za svoju ekspertizu ispisanu u neuporedivo manjem verbalnom obimu po prirodi posla uloži neuporedivo manje vremena i truda od specijaliste neuropsihijatrije (psihijatrije). Posebna diskrepanca postoji i u neadekvatnom procenjivanju stručnog i naučnog znanja, pa se na primer isto, iz materijalnog ugla, procenjuju veštačenja neuropsihijatra (psihijatra) i sudskog (forenzičkog) psi-

hijatra koji poseduje dodatnu užu specijalizaciju. Upoređivanje sa cenovnikom usluga advokata tek bi dovelo do daljih apsurdna u proceni materijalne vrednosti rada veštaka sudske psihijatrije i to posebno sada kada su zakonske norme obaveznog oporezovanja intelektualnog rada kojima svi podležu drastično povišene.

ZAKLJUČAK

1. Autori se zalažu za prednost angažovanja veštaka sudske (forenzičke) psihijatrije u odnosu na neuropsihijatra (psihijatra) zbog posebne interdisciplinarne edukacije koja omogućuje bolji kvalitet ekspertiza i praktičnog iskustva a koji pomažu lakšem prevazilaženju problema nastalih u svakodnevnoj sudskoj praksi. U tom smislu autori se zalažu za potrebu i elementarnog educiranja sudija na tom polju.

2. Autori predlažu uvođenje privatnih veštačenja koja se rade na zahteve stranaka bez naredbe ili rešenja suda argumentujući to njihovom korektivnom ulogom i poboljšanjem kvaliteta opšteg sudsko-psihijatrijskog rada i suđenja.

3. Autori preferiraju poveravanje veštačenja medicinski neutralom veštaku pojedincu (koji nije bio ranije terapeut ispitanika) radi eliminisanja nesvesnog udela i postizanja bolje objektivnosti, snažnije prisutnog ličnog osećanja odgovornosti manje prisutnog pri komisijskom radu. Komisijska, institucionalna veštačenja smatraju opravdanim samo u slučajevima komplikovanih slučajeva gde se traži učešće različitih eksperata i skupih dijagnostičkih metoda.

4. Ukazujući na suštinske nedostatke procesno-pravnih rešenja o veštačenju koja praktično onemogućavaju raspravljanje o urađenom veštačenju zbog pomanjkanja predznanja, te nelogičnosti između premisa potrebnih za izricanje mera bezbednosti medicinskog karaktera (čl. 63. i čl. 64. OKZ SRJ) autori sugeriraju na potrebu promene zakonskih propisa.

5. Autori se zalažu za određenje nagrade veštacima za rad shodno njihovoj edukaciji i utrošenom vremenu za rad a ne prema proseku koji vlada u tom sudu ili prema težini krivičnog dela ili vrednosti spora.

. LITERATURA

1. Goret, M. (1990), *O granicama objektivnosti u forenzičko-psihijatrijskim veštačenjima*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, Vol. 62, No 7—8, 16—21.

2. Kapamadžija, B. (2001), *Psihijatrija i pravo*, Glasnik Avokatske komore Vojvodine, Vol. 73, No 9—10, 461—471.

3. Kapamadžija, B., Đurđev, B. (1993), *O privatnim sudsko-psihijatrijskim veštačenjima*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, Vol. 65, No 2, 24—27.

4. Mišić, V. (1992), *Raspravljanje pred sudom o dokaznoj vrednosti veštačenja*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, Vol. 64, No 4—5, 38—42.
5. Osnovni krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije (2003), Beograd, Službeni glasnik RS 39/03.
6. Šovljanski, M. (1994), *Stručni pomagač ili kontrolno veštačenje*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, Vol. 66, No 4, 42—43.
7. Triva, S. (1976), *Podsetnik za panel diskusiju o medicinskom veštačenju u građanskoj parnici*. Zagreb: in Medicinska vještačenja u sudskoj praksi. Centar za forenzičku psihijatriju bolnice Vrapče, 207.
8. Turčin, R. (1967), *Odnos suca i psihijatrije (teze)*. Zagreb: in Civilno-pravni status i problemi zaštite psihijatrijskih bolesnika. Centar za forenzičku psihijatriju bolnice Vrapče, 289.
9. Turčin, R. (1989), *Forenzička psihijatrija*, Beograd—Zagreb: in Kecmanović, D., Psihijatrija, Tom II, Medicinska knjiga, Beograd—Zagreb, 1965.
10. Turčin, R., Kapamadžija, B., Krstić, B. (1989), *Aktuelni problemi u savremenoj forenzičkoj psihijatriji*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, Vol. 66, No 2, 6—12.
11. Vasiljević, T., Grubač, M. (1987), *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, III izdanje, Savremena administracija, Beograd.
12. Vesel, J. (1980), *Mogućnosti manipulisanja u okviru psihijatrijskog veštačenja*, Egrami, Vol. 2, No 2, 29—33.
13. Zakon o krivičnom postupku SRJ (2001), Beograd, Službeni list SRJ, 68/02.
14. Zakon o parničnom postupku SRJ (2002), Beograd, Službeni list SRJ, 3/02.
15. Zikov, A., Đurđev, B. (1989), *Problemi u saradnji psihijatra-veštaka i suda*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, Vol. 61, No 6, 19—24.

COOPERATION BETWEEN A FORENSIC PSYCHIATRY AND THE COURT

Branislav Djurdjev, LL.M., Borislav Kapamadžija, Ph.D.,
Biljana Ostojić, Julijana Zlatanov-Bogunović

Summary

In his everyday court activities a judge has to consult a forensic psychiatry court expert very often nowadays. There is a shortage in the current law regulations, however, in that field, according to law processing solutions. The relationship between a judge and a forensic psychiatry court experts is not defined completely according to problems because of different concepts concerning scientific approaches, and the low and psychiatric terminology — thus there is need for a further education in order to gain a better understanding. Discussing various questions and dilemmas that have emerged from such relationship, the author suggest a greater affirmation of a forensic psychiatry court expert sub-specialist that is the one of a neuropsychiatrist (psychiatrist) in the court, as well as introducing of private testifying which should be done at a participant's demand, which would improve the quality of testifying in general, by its corrective role.

The authors also discuss the dangers of trial expertisation, the question of conscious and unconscious manipulation, psychodynamic interaction between participants in the trial, of some illogical phenomenon according to premises needed for pronouncing security measures by No 63 and No 64 paragraph of OKZ SRJ as well as the question of testifying to an individual as a morally and guilt responsible person for the work, except in some extremely complicated cases or in imperative applications of complex diagnostic methods which require participation of other experts as well, including a medical board and institutional processing.

Key words: Forensic psychiatrist, judge, cooperation, dilemmas, private testifying